

ОСОБЛИВОСТІ СПОЖИВЧОГО ПОПИТУ ДОМОГОСПОДАРСТВ СІЛЬСЬКОЇ МІСЦЕВОСТІ

*Г. М. Македон, аспірант**

Проаналізовано відмінності у споживчому характері домогосподарств сільської та міської місцевості України. Розглянуто тенденції споживання домогосподарств останніми роками. Проведено порівняльний аналіз формування споживчого кошику України та інших держав. Названо основні фактори, що стимулюють заощадження населення.

Сукупні витрати, домогосподарство, споживання, заощадження, сільські території, «споживчий кошик».

Розвиток сільських територій, а отже, і покращення добробуту кожного окремого домогосподарства, залишається одним із пріоритетних напрямів розвитку України. Динаміка скорочення сільського населення прогресує більш активно, ніж міського. За 20 років кількість міських жителів зменшилася на 10,5%, а сільських – на 15,5%. У 2012 році частка сільського населення України становила 31,2%. Лідерами за кількістю сільського населення в країнах ЄС є Франція – 81% та Італія – 57%.

В Україні, як і в багатьох країнах світу, сільська місцевість характеризується значно гіршими економічними й соціальними умовами життя людей, порівняно з містами. У 1990 році середньомісячний рівень доходу, а відповідно, і рівень витрат сільського домогосподарства становив 94 % від міського. Останніми роками цей показник знизився до 85 % [5].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В економічній науці проблема особистого споживання та заощадження є далеко не новою. Аналізу різних аспектів споживчого характеру населення приділено значну увагу в працях класиків економічної науки – А. Тюрго, А. Сміта, Т. Мальтуса, Д. Рікардо, С. Сісмонді, Дж. С. Міля, К. Маркса, Г. Госена, К. Менгера, А. Маршала, М. Туган-Барановського, А. Пігу, Дж. Р. Гікса.

Вивченню питання формування фінансових ресурсів за рахунок заощаджень та їх впливу на розвиток економіки країни присвятили свої наукові праці відомі вітчизняні та зарубіжні вчені В. Д. Базилевич, О. І. Барановський, О. З. Ватаманюк, О. Д. Вовчак, О. М. Залєтов, Б. Є. Кваснюк, Т. О. Кізима, О. І. Кіреєва, П. Р. Кругман, І. О. Лютий, В. І. Міщенко, С. В. Мочерний та ін. Однак, незважаючи на значні наукові та практичні розробки, питання про місце та роль заощаджень домогосподарств в економіці країни, вивчення мотивів споживання та

* Науковий керівник – доктор економічних наук, професор М. П. Талавири

пропозицій щодо вдосконалення структури сукупних витрат потребують подальшого ґрунтовного дослідження.

Мета дослідження – проаналізувати відмінності у споживчому характері домогосподарств сільської та міської місцевості України, визначити шляхи збільшення рівня заощаджень сільського населення.

Виклад основного матеріалу. Одним із показників добробуту домогосподарств є частка доходів, яку вони заощаджують, тобто, якої частини доходу достатньо для задоволення їхніх споживчих потреб. Як свідчать статистичні дані, розмір грошових доходів, що їх отримують вітчизняні домогосподарства, недостатній для здійснення заощаджень – у структурі сукупних витрат домогосподарств витрати на споживання є домінуючими. Питома вага цієї групи витрат коливається в межах 90 % у місті та 80% – на селі.

Розглянемо, як формується споживання українського населення. Воно залежить від:

- багатства, тобто, чим більше нагромаджено нерухомого майна, тим менші стимули до заощаджень;
- податків – зниження податків збільшує безподатковий дохід і тому збільшує як споживання, так і заощадження;
- рівня цін – зростання цін скорочує споживання і заощадження;
- відрахування на соціальне страхування – збільшення цих відрахувань призведе до скорочення поточного споживання й заощадження;
- очікування приросту грошових доходів, що у майбутньому зумовлює збільшення поточних витрат;
- споживчої заборгованості – коли споживча заборгованість зменшилася, то поточний рівень споживання і заощаджень може зрости;
- відсоткової ставки – збільшення відсоткових ставок за депозитами стимулює домогосподарства до внесення коштів на депозитні рахунки, зниження ставок зменшить зацікавленість щодо цього інструменту та поживавить інтерес до альтернативних шляхів заощаджень [1].

Важливим неекономічним фактором є тип місцевості, в якій проживає сім'я, а також віддаленість даного населеного пункту від шляхів сполучення й робочих місць, розвиток інфраструктури. Україна характеризується нерівномірним споживанням. Населення столиці та обласних центрів характеризується надспоживанням, але обсяги споживання сімей сіл і селищ є кардинально меншими [4].

Законодавчо рівень витрат забезпечується в такому понятті як «споживчий кошик», затверджений в Україні у 2000 році, що складається з 260 найменувань товарів. Для порівняння, кошик француза складається з 507 товарів, німця – з 475, англійця і американця – з 350. За даними Держкомстату у 2011 році сім'я в місті витратила на продовольчі товари 1877,39 грн, на селі – 1233,18 грн. У середньому на одну особу в сільській місцевості продовольчі витрати становили 456,73 грн, що є недостатнім для оптимального задоволення потреб.

У США споживчі кошики розробляють за бюджетом Геллера, заснованим на наборі тих товарів і послуг, які суспільство вважає необхідними для нормального життя. За структурою бюджету Геллера, продукти харчування не повинні перевищувати 30% «кошика», непродовольчі товари – 47%, інші товари й послуги – 23%. В українському споживчому кошику комунальні послуги становлять тільки близько 11%, а продукти харчування – понад 50% [7].

Брак різноманітної їжі громадяни заповнюють картоплею (130 кг замість 110 «кошикових» на рік) та олією (15 л замість 7,1). Не забезпечує основних потреб у харчуванні й зовсім не враховує культурних потреб населення і споживчий кошик країн Східного партнерства (Молдова, Грузія, Вірменія, Азербайджан). Межа бідності, визнана у світі, – споживчий кошик вартістю 17 доларів на день. На таку суму товарів та послуг споживають нині 80 % українців.

В економічній діяльності сільських домогосподарств значне місце займають підсобні або особисті господарства, які, з одного боку, забезпечують населення продуктами харчування, з іншого – є основним джерелом доходу для сільських жителів. Проте самозайнятість селян у своєму підсобному господарстві є перспективною тільки в тому випадку, якщо господарство приносить реальний дохід. За результати соціологічного дослідження «Соціально-економічний стан українського села», проведеного Інститутом Горшеніна, більшість жителів села (71,4%) вирощують продукцію у своїх господарствах не на продаж. Тільки майже кожен п'ятий (18,7%) вирощує її для подальшої реалізації; менш ніж десята частина (7,8%) опитаних продавали б продукцію, проте не мають такої можливості. Важко відповісти на це запитання 2,1% респондентів. Тобто, основною метою особистих господарств залишається задоволення продовольчих потреб своєї сім'ї [7].

Водночас, чим менша частина доходу домогосподарства витрачатиметься на споживання, тим більшим буде рівень заощаджень.

Мотиви заощаджень домогосподарств такі:

- а) заощадження «на чорний день»;
- б) придбання товарів тривалого використання;
- в) накопичення на старість;
- г) передача заощаджень дітям;
- д) відкладене споживання [3].

Згідно з гіпотезою «життєвого циклу» Модільяні, населення заощаджує нерівномірно. Найбільша частка заощаджень припадає на середину життєвого шляху. Останніми роками норма заощаджень домогосподарств визначається не тільки макроекономічними факторами, але й, значною мірою, ситуацією на світовому ринку капіталу.

На рівень заощаджень впливають:

- особливості демографічної ситуації;
- темпи економічного приросту;
- торговельний баланс;
- рівень фінансового розвитку;

- фінансова політика;
- отримання відсотків від інструментів на фондовому ринку [4].

Сукупні витрати складаються з грошових витрат, а також із вартості спожитих домогосподарством і подарованих ним родичам та іншим особам продовольчих товарів, отриманих із особистого підсобного господарства, в порядку самозаготівель або подарованих, суми пільг та субсидій на оплату житлово-комунальних послуг, суми пільг на оплату телефону та проїзду у міжміському транспорті. Сукупні витрати характеризують структуру використання домогосподарством сукупних ресурсів і відображують реальний поточний стан матеріального добробуту домогосподарства. У структурі сукупних витрат домогосподарство на селі витрачає 1850,76 грн, а в місті – 2006,37. Причому, за рахунок особистих господарств – 617,58 грн у місті й лише 128,97 у селі (табл. 1). Переважання частки витрат на непродовольчі товари та оплату послуг є свідченням матеріального благополуччя, чого не можна сказати про українські домогосподарства в цілому, в тому числі й сільської місцевості [5].

Серед усіх сукупних витрат сільських домогосподарств у 2011 році частка споживчих витрат становила 92,5%. Найвагомішою статтею сукупних витрат залишаються витрати на продовольство – 59 %, протягом досліджуваного періоду їх частка скоротилася, а от частка витрат на непродовольчі товари та послуги і неспоживчих сукупних витрат з кожним роком поступово збільшується. Слід зазначити, що сільські домогосподарства спрямовують на харчування більшу частину сукупних витрат, ніж міські (відповідно, 59 % проти 53 %). Продовольчі витрати на селі за певний період мають тенденцію до скорочення [5].

1. Сукупні та грошові витрати домогосподарства

Рік	Сукупні витрати		З них на продовольчі товари		Грошові витрати		З них на продовольчі товари	
	Село	Місто	Село	Місто	Село	Місто	Село	Місто
2007	1441,4	1741,0	866,28 (60,1%)	952,33 (54,7%)	1150,4	1606,8	546,44 (47,5%)	885,35 (55,1%)
2009	2396,5	2913,3	1440,30 (60,1%)	1546,96 (53,1%)	1944,6	2624,6	964,52 (49,6%)	1433,03 (54,6%)
2011	3084,6	3621,6	1850,76 (60%)	2006,37 (55,4%)	2532,2	3388,8	1233,18 (48,7%)	1877,40 (55,4%)

В Україні більш схильні до заощадження домогосподарства сільської місцевості (табл. 2). Причини цього ми вбачаємо:

1. У наявності підсобних господарств, що задовольняють потреби в харчуванні та приносять додатковий дохід.

2. У нижчій доступності реалізації споживчого попиту (слабкий розвиток інфраструктури, торгівельної та розважальної мережі). Загальна кількість діючих об'єктів роздрібної торгівлі, що розташовані на селі, скоротилася майже вдвічі. Роздрібний товарооборот на одну особу в гривнях на селі майже в 7 разів менший, ніж у місті. Також зростає і радіус

доступності до об'єктів роздрібної торгівлі на селі. Основним товаром магазинів сільських територій залишаються продукти харчування та товари першої необхідності.

3. Менші витрати на послуги та непродовольчі товари на одне домогосподарство (1250,47 грн у місті і 830,56 – на селі) [5].

2. Структура грошових витрат домогосподарств, 2011 рік

	Місто		Село	
	грн.	%	грн.	%
Споживання	3127,86	92,3	2063,74	81,5
Заощадження	260,94	7,7	468,46	18,5

Заощадження домогосподарств можна класифікувати залежно від характеру мобілізації: організовані та неорганізовані. До організованих належать фінансові активи домогосподарства, що зберігаються у фінансових інститутах: депозити, цінні папери, страхові поліси тощо. Неорганізовані – це заощадження готівкою, що зберігаються безпосередньо у населення в національній та іноземній валютах.

Сільські домогосподарства не використовують всю сукупність інструментів, які дають можливість не просто зберегти, а й примножити фінансові ресурси.

Значущим фактором, що стримує організовані заощадження, є й так звана фінансова неграмотність населення, адже в ринкових умовах господарювання заощадження домогосподарств виступають безпосереднім об'єктом управління, що вимагає від населення володіння певним арсеналом хоча б мінімальних знань щодо основ функціонування фінансового ринку та можливих шляхів формування й інвестування заощаджень. Крім того, населення майже не користується послугами інвестиційних фондів – установ, які, з огляду на мету функціонування, значно спростили б процес ефективного управління заощадженнями для населення.

Українські домогосподарства, з огляду на досвід радянських часів та кризових явищ у незалежній Україні, обирають зберігання грошових коштів вдома у готівковій формі, тим самим вилучаючи їх на певний час із обороту та зменшуючи потенційні можливості вітчизняної економіки. В умовах ринкової економіки домогосподарство, здійснюючи заощадження своїх коштів, має потужний арсенал різноманітних інструментів. Формування у домогосподарств заощаджень саме організованої форми є яскравим показником стабільності в суспільстві та довіри до фінансової системи, адже накопичення готівки у населення не дає змоги залучити цей ресурс для потреб економіки.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, сукупні витрати складаються зі споживання та заощадження. Хоча в грошовому виразі витрати сільських домогосподарств становлять лише 85% від міських, та сільське населення більш схильне до заощадження. Причинами цього є наявність підсобних домогосподарств, слабкий

розвиток інфраструктури та менші витрати на непродовольчі товари. Фінансова неграмотність, у свою чергу, стримує активізацію організованих заощаджень, що позитивно впливає на розвиток сільських територій. У питаннях споживання проблемним є набір споживчого кошика в Україні, що значно відрізняється від розвинених країн. Питання скорочення частки витрат на продовольство та покращення активності до заощадження потребує подальших досліджень.

Список літератури

1. Ватаманюк М. Особливості споживання домогосподарств в умовах перехідної економіки України / М. Ватаманюк // Формування ринкової економіки в Україні : наук. зб. Львів. ун-ту. – Львів : Інтереко, 1999. – Вип. 4. – С. 64–68.
2. Ватаманюк О. 3. Заощадження в економіці України: макроекономічний аналіз : монографія / О. 3. Ватаманюк. – Львів : Львівський національний ун-т ім. Івана Франка, 2007. – 536 с.
3. Дазаян В. С. Деталізований кількісний аналіз життєвого циклу / В. С. Дазаян // Економіка: макроверсія. – Дубна, 1996. – С. 104–114.
4. Кізима Т. О. Фінанси домогосподарств / Т. О. Кізима. – К. : Знання, 2010. – 63 с.
5. Статистичний щорічник України за 2011 рік. – К. : Август Трейд.– 2012. – С. 559.
6. Соціально-економічне становище сучасного українського села. Дослідження Інституту Горшеніна [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://institute.gorshenin.ua>
7. Stiglitz J. E., Sen A., Fitoussi J. P. Report by the Commission on the Measurement of Economic Performance and Social Progress. CMEPSP. September, 14, 2009. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.stiglitz-sen-fitoussi.fr/documents/rapport_anglais.pdf

Проанализированы различия в потребительском характере домохозяйств сельской и городской местности Украины. Рассмотрены тенденции потребления домохозяйств в последние годы. Проведен сравнительный анализ формирования потребительской корзины Украины и других государств. Названы основные факторы, стимулирующие сбережения населения.

Совокупные расходы, домохозяйство, потребление, сбережения, сельские территории, «потребительская корзина».

This paper analyzes the differences in the nature of consumption of households in rural and urban areas of Ukraine. Considered trends of household's consumption in recent years. Analyzed formation of «consumer basket» in Ukraine and other countries. Identify the key factors that encourage savings.

Total cost, household, consumption, savings, rural areas, «consumer basket».